

At gøre hvad man vil - Xenophons historiografiske ledemotiv i *Hellenika* 1.7

Af Anders Dahl Sørensen

Xenophons uklarheder

Udover at være en spændende og dramatisk fortælling fra Athen i de sidste år af den peloponnesiske krig er Xenophons beretning om processen mod generalerne fra Arginussai i 406 f.v.t. (Hel. 1.7.1-35) også en kilde til forlegenhed for den læser, der ønsker at forstå den indre sammenhæng i forfatterens narrativ. Hatzfeld skriver ”le récit que Xénophon donne du procès des Arginuses est dramatique, mais manque parfois de clarté” (1936, 160) og Andrewes karakteriserer (høfligt, men præcist) episoden som ”a not very logical passage” (1974, 113). Problemet består derud i, at handlingsforløbet – især i første del af Xenophons beretning – tilsyneladende ikke følger en klar logik; en række uventede hændelser synes ikke at være tilstrækkeligt motiverede, ligesom også personernes handlinger og fortællingens narrative elementer ikke altid optræder som led i en gennemskuelig kausalsammenhæng. Foreliggende artikels rammer tillader ikke en præsentation – endsiige adækvat behandling – af samtlige sådanne tilfælde, men jeg vil i det følgende introducere de to mest iøjnefaldende passager og derefter udfra historiografiske overvejelser angive årsagen til uklarheden ved det handlingsforløb, de er elementer af.

(α) I det første tilfælde drejer det sig om den række hændelser, som indleder Xenophons beretning (Hel. 1.7.1-3). I slutningen af foregående afsnit har vi erfaret, hvordan athenernes flåde vandt en strålende sejr over peloponneserne ved Arginussai, men med de første linier i det nye afsnit (1.7) synes situationen at være vendt på hovedet: οἱ δ' ἐν οἴκῳ τούτους [...] τοῦς στρατηγούς ἔπαισαν πλὴν Κόνωνος (1.7.1). Hvor vi havde ventet et glædesudbrud og en fejring af sejren, konstaterer vi i stedet, at athenerne har besluttet at afsætte og hjemkalde størstedelen af deres succesfulde generaler! Rækken af uventede begivenheder fortsætter, da sejrherrene fra Arginussai efter hjemkomsten til byen møder en særdeles fjendtlig stemning. Først anklages en af dem, Erasinides, for at have begået underslæb med statens finanser og for ikke nærmere definerede forhold vedrørende hans embedsførelse (1.7.2). Rådet beslutter at anholde ham, og samme skæbne overgår – uden nogen angivelse af årsag eller motiv – resten af generalerne, umiddelbart efter de har aflagt rapport om søslaget og den efterfølgende storm (1.7.3). Hjemkaldelsen og anholdelserne optræder i Xenophons narrativ umotiverede og grundløse og giver uvægerligt det indtryk, at forfatteren udelader vigtige dele af hændelsesforløbet. Først i det følgende – 17 linier inde i afsnittet og dermed i en besynderlig omvendt rækkefølge – erfarer vi, hvori anklagen mod generalerne faktisk består.

(β) Det andet tilfælde af narrativ uklarhed møder vi i den følgende passage (1.7.4-6). Først præsenteres endelig indholdet af den anklage, som er blevet rettet mod generalerne: de har forsømt at redde de skibbrudne athenere efter søslaget (1.7.4). Anklageren er en af deres egne kaptajner, Theramenes, der efterfølgende som ”bevis” (μαρτύριον) fremviser et brev, som generalerne angiveligt har sendt til byen, og hvori de fastslår, at stormen alene var skyld i forsømmelsen (ἄλλο οὐδὲν αἰτιώμενοι ἢ τὸν χειμῶνα, 1.7.5). Her springer os en eklatant inkongruens i øjnene. Hvorfor fremviser Theramenes qua anklager et bevis, som netop indikerer, at en tredie – og accidental – part (stormen) er skyldig og følgelig ikke de anklagede? Kaptajnens opførsel forekommer i bedste fald besynderlig. I det (lovstridigt) korte forsvar, som derpå undes hver af generalerne, nævner de Theramenes' egen rolle i affæren (han fik sammen med andre kaptajner overdraget ansvaret for redningsaktionen), men

fastholder i overensstemmelse med brevet, at det var stormens voldsomhed, der umuliggjorde redningen (τὸ μέγαθος τοῦ χειμῶνος εἶναι τὸ κωλύσαν τὴν ἀναίρεσιν, 1.7.6). Både Theramenes og generalerne bebrejder altså stormen. Men hvis anklager og anklagede er enige om skyldsspørgsmålet, forekommer anholdelsen og den lovstridige behandling af sejrherrene fra Arginussai at være uforståelig, umotiveret og højst uretfærdig. En realhistorisk forklaring på forløbet kan gives ved hjælp af den senere historiker Diodoros' version af hændelserne i 406 f.v.t. Thi heri nævnes andre og senere breve, som generalerne skulle have sendt byen, efter at nyheden om deres stævning og hjemkaldelse nåede dem (XIII, 101.2). I den tro at Theramenes og Thrasybulos (som allerede befandt sig i Athen) stod bag anklagerne, skulle brevene oplyse byens borgere om, at det netop var disse to kaptajner, bjærgningsaktionen var blevet pålagt, og som dermed bar ansvaret (ibid.). Ved hjælp af disse nye oplysninger kan vi forsøge at give Xenophons handlingsforløb mening: Generalernes senere breve havde vendt stemningen i Athen mod Theramenes og Thrasybulos, og førstnævntes "anklage" hos Xenophon (Hel.1.7.4) var i virkeligheden først og fremmest et forsvar mod generalernes beskyldninger, ligesom hans fremvisning af brevet som "bevis" snarere skulle rense ham selv for skyld end anklage dem. I stedet for at forbedre den logiske konsistens i Xenophons handlingsforløb demonstrerer dette forsøg på en rekonstruktion dog blot, at hans narrativ lider af væsentlige udeladelser, hvorfor en adækvat forståelse af hændelserne udelukkende på basis af Hellenika 1.7 ville falde os særdeles vanskelig.

Foreliggende artikel tager sit udgangspunkt i den antagelse, at de ovennævnte uklarheder ikke skyldes litterær inkompetence hos forfatteren; en sådan antagelse implicerer dog, at de må kunne forklares som resultatet af en bevidst hensigt bag hans komposition af passagen. Jeg vil i det følgende forsvare den tese, at den narrativt vanskelige udformning, Xenophon gav sin beretning om processen mod generalerne, på raffineret vis harmonerer med det ledemotiv, historikeren synes at erkende bag de dramatiske begivenheder i 406 f.v.t. Et blik i næste bog af Hellenika – nærmere bestemt beretningen om de 30 tyranner – giver os de analytiske værktøjer, vi skal bruge for at bestemme dette underliggende motiv og dermed forstå de historiografiske overvejelser, der ledte Xenophon i hans udformning af fortællingen om Arginussaiaffæren.

"At gøre hvad man vil"

I anden bog af Hellenika beretter Xenophon, hvordan de 30 tyranner allerede fra det øjeblik, de var kommet til magten, viede deres kræfter til opfyldelsen af ét bestemt mål: ἐπεὶ δὲ ἤρξαντο βουλευέσθαι ὅπως ἄν ἐξείη αὐτοῖς τῆ πόλει χρῆσθαι ὅπως βούλοιντο (2.3.13). I den følgende beskrivelse af tiden under det oligarkiske regime (Hel.2.3-4) får dette ideal om at kunne "gøre hvad de vil" nærmest karakter af et valgsprog for Kritias og hans kumpaner. Forskellige formuleringer af dette tyranniske credo forekommer igen og igen i Xenophons fremstilling: Oligarkerne besætter embedskollegier og pladser i rådet, som det behager dem (βουλήν δὲ καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς κατέστησαν ὡς ἐδόκει αὐτοῖς, 2.3.11), og anholder medborgere efter for godt befindende (οὓς ἐβούλοντο συνελάμβανον, 2.3.14). Efter at have afvæbnet befolkningen befinder de sig i den privilegerede situation, at de er i stand til at gøre ved borgerne, som de vil (ὡς ἐξὸν ἦδη ποιεῖν αὐτοῖς ὅ τι βούλοιντο, 2.3.21). Den massive tilstedeværelse af slige formuleringer indikerer, at forestillingen om uindskrænket frihed spiller en væsentlig rolle i Xenophons karakteristik af Athens ledere i disse år.

En række episoder fra tiden under de Tredive bidrager til en nærmere bestemmelse af deres adfærd: I deres stræben efter og praktiseren af den ubegrænsede frihed viger tyrannerne ikke tilbage for nogen eller noget – end ikke lov og ret. Gentagne gange anholder og fængsler de uskyldige (ἤρξαντο ἄνδρας καλοῦς τε κάγαθοῦς συλλαμβάνειν, 2.3.38). I retsagen mod Theramenes føres denne hensynsløshed til det absurde: Kritias forhindres af sin egen lov i at dømme en person, som står på listen over de tre tusinde oligarkvenner, uden først at have fået rådets accept. Det problem er dog hurtigt løst: ἐγὼ οὖν, ἔφη, Θηραμένην τουτονὶ ἐξαλείφω ἐκ τοῦ καταλόγου, συνδοκοῦν ἄπασιν ἡμῖν [de 30 tyranner]. καὶ τοῦτον, ἔφη, ἡμεῖς θανατοῦμεν (2.3.51). End ikke deres egne love respekterer de 30 tyranner i deres svælgen i tøjlesløs frihed.

Når de møder modstand, reagerer de med aggressivitet og vold. Alle, som kan tænkes at true deres position og privilegium til at gøre, hvad de vil, skaffes af vejen (2.3.14). Efter flere gange at have bebrejdet sine medtyranner deres hensynsløse fremfærd (βιαίαν τὴν ἀρχήν, 2.3.19; ἀδικώτερα, 2.3.22) ender Theramenes med at blive anklaget og dømt til døden ved en voldspræget og helt igennem lovstridig retssag. Årsag: han stod i vejen for, at de andre tyranner kunne gøre, hvad de ville (οἱ δ' ἐμποδῶν νομίζοντες αὐτὸν εἶναι τῶ ποιεῖν ὅ τι βούλοιντο, 2.3.23).

Hvordan ofrene selv reagerer på tyrannernes fremfærd, bliver klare, da eleusineren Kleokritos taler til tyrannernes soldater (2.4.20-22). En af de allerværste forbrydelser under de Tredives regime var massakren i Eleusis, og Kleokritos giver i sin tale udtryk for den magtesløshed og uforståelse, som efter denne misgerning hersker i hans by: ἄνδρες πολῖται, τί ἡμῶς ἐξελαύνετε; τί ἀποκτεῖναι βούλεσθε; ἡμεῖς γὰρ ὑμῶς κακὸν οὐδὲν πώποτε ἐποιήσαμεν (2.4.20). Den skrupelløse gøre-hvad-de-vil, som har drevet tyrannerne til at henrette mange af eleusinerne, er uforståelig for dens ofre, og de handlinger, den forårsager, er uventede og skræmmende.

Men tyrannernes regime holder ikke længe. Allerede efter otte måneder dræbes Kritias i kamp mod de demokratiske oprørere, og kort tid efter er oligarkiet atter fortid i Athen. Det underliggende tema i Xenophons beskrivelse af tyrandømmet er således ikke svært at få øje på: Uindskrænket og tøjlesløs frihed fører 1) udskjelser, lovbrud og – ved modstand - voldelighed med sig; Derudover viser de Tredive og i særdeleshed Kritias' endeligt også, at den ubegrænsede frihed indeholder 2) et selvdestruktivt aspekt; den der udelukkende og uden hensyn gør, hvad han selv vil, rammer ikke blot de andre, men i sidste ende også sig selv.

Som jeg i det følgende vil vise, er historien om de 30 tyranner ikke den eneste episode i Hellenika, hvor Xenophon lader dette tema udspille sig.

Folkets frihed

Under processen mod generalerne fra Arginussai formulerer den athenske δῆμος med al tydelighed, hvori dens magtkrav består: δεινὸν εἶναι εἰ μὴ τις ἔασει τὸν δῆμον πράττειν ὃν ἂν βούληται, (Hel.1.7.12). Folket ser det som sin ret at gøre, hvad det vil. Sammenfaldet med tyrannernes credo med hensyn til såvel

ordlyd som mening undrager sig ikke vores opmærksomhed og ved en nærmere betragtning af processen mod generalerne genkender vi da også alle de træk, der tillige karakteriserede de Tredives regime:

Folket møder enhver modstand med en skræmmende voldsomhed. Efter Kallixenos har præsenteret sit særdeles populære *προβούλευμα* for folket, protesterer Euryptolemos og et par andre og anklager hans forslag for at være i strid med loven (*παράνομα φάσκοντες συγγεγραφέναι*, 1.2.12). Med udsigten til at blive begrænset i sin frihed reagerer folket på frygtindgydende vis og støtter højlydt Lysiskos' foreslag om at lade mændene bag indvendingen inkludere i gruppen af anklagede sammen med generalerne (1.7.13). Samme trussel møder umiddelbart derefter de prytanere, som nægter at forestå en lovstridig afstemning (1.7.14). Af frygt for livet trækker Euryptolemos indvendingen tilbage, og størstedelen af prytanerne indvilliger i at lade athenerne stemme om Kallixenos' *προβούλευμα*. Folkets voldsomme reaktion over for en mulig indskrænkning i frihed udtrykkes stilistisk gennem Xenophons skrift fra *δήμος* til *ὄχλος* (1.7.14).

Athenernes insisteren på uindskrænket frihed resulterer således i såvel voldelighed som retsstridig fremfærd. Kun to personer står imod: Sokrates, som tilfældigvis var folkeforsamlingens *ἐπιστάτης* på dagen for processen, samt Euryptolemos, der efter at han blev tvunget til trække sin *παράνομον γραφή* tilbage, ikke har givet op, men igen tager ordet og med sin tale en sidste gang forsøger at bistå de anklagede generaler. Hvor Sokrates afvisning er kort og lakonisk (*οὗτος δ' οὐκ ἔφη ἀλλ' ἢ κατὰ νόμον πάντα ποιήσεις*, 1.7.15), forsøger Euryptolemos i stedet at gøre opmærksom på de ubehagelige konsekvenser, folkets tøjlesløse frihed vil føre med sig:

τί δὲ καὶ δεδιότες σφόδρα οὕτως ἐπέγεσθε; ἢ μὴ οὐχ ὑμεῖς ὄν ἄν βούλησθε ἀποκτείνετε καὶ ἐλευθερώσητε, ἄν κατὰ τὸν νόμον κρίνητε, ἀλλ' οὐκ ἄν παρὰ τὸν νόμον, ὥσπερ Καλλίξενος τὴν βουλήν ἔπεισεν εἰς τὸν δῆμον εἰσενεγκεῖν μίᾳ ψήφῳ; ἀλλ' ἴσως ἄν τινα καὶ οὐκ αἴτιον ὄντα ἀποκτείναιτε, μεταμελήσει δὲ ὕστερον. ἀναμνήσθητε ὡς ἀλγελὸν καὶ ἀνωφελεὲς ἤδη ἐστί, πρὸς δ' ἔτι καὶ περὶ θανάτου ἀνθρώπου ἡμαρτηκότες (1.7.26-27, se også 1.7.19).

Euryptolemos angiver således den selvdestruktivitet, der altid ligger latent i en praktisering af uindskrænket frihed. Udover at bryde loven og ramme uskyldige vil athenernes opførsel i sidste ende også ramme dem selv og berede dem sorger og fortrydelse. Snart viser det sig, at Euryptolemos' profeti holdt stik (1.7.35).

Xenophons historiografiske ledemotiv

Det bliver således klart, at vi i Hellenika 1.7 har at gøre med det samme underliggende ledemotiv, som det var tilfældet ved beretningen om de 30 tyranner. Ubegrænset og tøjlesløs frihed fører til lovbrud, voldelighed og i sidste ende også reflexiv skade – uanset om det drejer sig om en tyrann eller et folk. Vi må altså forstå slige episoder som Xenophons fremstilling af, hvordan arketyperiske former for menneskelig adfærd manifesterer sig, og hvilke konsekvenser de har. At denne historiografiske hensigt yder en påvirkning på fortællingens komposition, kan ikke undre og vi bliver således i stand til at give en forklaring på de narrative uklarheder i begyndelsen af Hel.1.7: At det ulogiske handlingsforløb og de uventede, uforståelige og tilsyneladende

At gøre hvad man vil af Anders Dahl Sørensen

---

uretfærdige hændelser får os til at reagere, som vi gør, er ingenlunde resultatet af narrativt sjuisk fra Xenophons side, men snarere af en særdeles subtil stilistisk manøvre. Vores aporetiske tilstand er nemlig præcis den samme som den, Kleokritos og de krænkede eleusinere gav udtryk for: forvirring, vantro og mangel på forståelse over for det, som forekommer at være en åbenlys og umotiveret forbrydelse. For ofrene for den uindskrænkede frihed og en suveræn, der gør præcis som den vil, synes begivenhederne at savne enhver logik og sammenhæng. Denne følelse sidder også læseren af Xenophons text med efter at have læst om de sejrige generalers pludselige hjemkaldelse og anholdelse. Det tema, Xenophon vil lade udspille sig i beretningen om Arginussaiprocesen, anticiperes af den stemning, der hersker i de første linier, og scenen er dermed sat for folkets udskejelser og generalernes endeligt. Forfatteren leverer på sofistikeret vis sit budskab med både pathos og logos.

Litteratur

Klassiske tekster:

Xenophon, *Historia Graeca* (=Hellenika), udg. Marchant, Oxford Classical Texts, 1900
Memorabilia, udg. Marchant, Oxford Classical Texts, 1921

Diodoros, *Bibliotheca Historica*, udg. Vogel, Teubner, Leipzig, 1893

Sekundærlitteratur:

Andrewes, A.: "The Arginousai Trial", *Phoenix* Vol. 28 Nr.1, 1974

Beloch, J.: *Griechische Geschichte*, Bd.II, K.J.Trübner, Strassburg, 1897

Due, B.: "The Trial of the Generals in Xenophon's Hellenica", *Classica et Mediaevalia* Vol.XXXIV, 1983.

Dillery, J.: *Xenophon and the History of his Times*, Routledge, London, 1995

Hatzfeld. J.: "Notes Complémentaires" i *Xénophon, Helléniques*, Société D'Édition "Les Belles Lettres", Paris, 1936

Seager, S.: "Xenophon and Athenian Democratic Ideology", *The Classical Quarterly*, Vol.51 Nr.2, 2001